

УДК 015:908(477.6)

Наталія Литвиненко,

старш. викладач Луганського державного інституту культури і мистецтв

Основні етапи становлення та розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу

У статті визначено і охарактеризовано основні етапи становлення, розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу у світлі соціально-економічних та історико-культурних процесів розвитку краю.

К л ю ч о в і с л о в а: краєзнавча бібліографія Донбасу, бібліографічні видання, краєзнавчі бібліографічні покажчики.

There are defined and characterized the basic stages of formation and development of regional bibliography of Donbas in the light of social-economic and historical-cultural processes of edge.

K e y w o r d s: the bibliography of Donbas of regional studies, bibliographic editions, bibliographic indexes of regional studies.

Економічний, соціально-політичний, культурний розвиток України неможливий без дослідження, урахування та використання надбань минулого окремих її регіонів. Одним із таких регіонів є Донбас (Донецький кам'яновугільний басейн), який протягом останніх двох століть відігравав і продовжує відігравати помітну роль в усіх сферах суспільного життя країни. Важливим чинником його історико-краєзнавчого дослідження, а також засобом соціальної комунікації є краєзнавча бібліографія, яка накопичує та транслює фактографічні та бібліографічні знання про край.

У бібліографознавстві, узагальнюючій науковій дисципліні про практичну бібліографічну діяльність, періодизація історії бібліографії, як й інших галузей людської діяльності, пов'язана з соціально-економічними та політичними умовами розвитку певних регіонів і загалом складається з трьох основних періодів: капіталістичний (1861–1917 рр.); радянський (1917–1991 рр.); сучасний (з серпня 1991 р.) [9].

Однак, як відомо, кожен регіон (край), у т. ч. й Донбас, має свою внутрішню хронологію, динаміку власного розвитку, які, в загальних рисах, вписуються в межі вищевизначених основних історичних періодів. Це підтверджується емпіричним вивченням краєзнавчої бібліографії Донбасу, котра має три «власних» історичних етапи розвитку, характеристики яких і присвячена дана стаття.

Перший етап (1850–1920-ті рр.) – це етап зародження і становлення краєзнавчої бібліографії в краї.

Цей процес відбувався, переважно, в рамках діяльності наукових товариств, громадських організацій, окремих науковців. Другий етап (1930-ті – 1991 рр.) – розвиток краєзнавчої бібліографії безпосередньо обласними бібліотеками, які виступали організаторами краєзнавчої бібліографічної діяльності в регіонах, формування системи посібників краєзнавчої бібліографії Донбасу. Третій етап (з 1991 р.) – подальший розвиток краєзнавчої бібліографії, поява нових форм представлення краєзнавчої бібліографічної інформації, у т. ч. в електронному вигляді.

Краєзнавча бібліографія Донбасу розвивалася протягом другої половини XIX–XX ст. під впливом як соціально-економічних, так і історико-культурних чинників. Індустріалізація, насамперед розвиток вугільної промисловості, зумовили специфіку краю. Саме на цьому наголошував історик Гіроакі Куромія у своїй книзі «Свобода і терор в Донбасі» [6]. Процес промислового освоєння краю вчений порівнює з американським Диким Заходом, зі складними умовами життя, бідністю, постійною небезпекою для життя, пов'язаною з особливостями праці шахтарів та металургів, безжалісною експлуатацією і майже повною відсутністю соціокультурного середовища.

Соціально-економічний розвиток краю у другій половині XIX ст. відбувався завдяки науковому дослідженню та розробленню мінеральних ре-

сурсів. Серед наукових установ, які працювали тут, слід назвати Гірничий Учений комітет, котрий виконував роль наукового центру з питань гірничої справи. З 1825 р. Гірничий Учений комітет видає «Горный журнал», призначений для «распространения сведений и новых открытий по горному делу, а особенно для облегчения способов чиновникам горной службы усовершенствовать свои познания успехами всей ученой Европы» [12]. У 1850 р. побачив світ покажчик статей «Горного журнала» бібліотекаря Інституту Корпусу Гірничих інженерів Р. Кемпінські, де ми знаходимо перші бібліографічні відомості про Донбас [15]. У наступні роки покажчики змісту «Горного журналу» укладають гірничі інженери – І. Штілке, Д. Планер [16, 17]. Видання Р. Кемпінські, І. Штілке містили систематичний та абетковий покажчик авторів. А покажчик Д. Планера мав тільки систематичне розташування матеріалу.

На початку ХХ ст. в Російській імперії багато уваги приділяється бібліографуванню геологічної літератури. Цьому сприяла й діяльність створеного у 1882 р. Геологічного комітету. Серед бібліографічних праць заслуговують уваги «Каталог изданий Геологического комитета», «Указатели к Известиям Геологического комитета» М. Ф. Погребова і М. І. Берлінга, які уклалися за значні проміжки часу і відбивали літературу, у т. ч. про викопні рослини кам'яновугільних відкладень Донецького басейну, фауну Донецької Юри, геологічні нариси різних районів Донбасу тощо [14].

Науковою та бібліографічною діяльністю активно займається і Товариство гірничих інженерів. Зокрема, було укладено покажчики часопису «Известия общества горных инженеров». Покажчики М. Версілова і Ю. Бутлерова мали такі відділи: «Окремі статті за алфавітом авторів»; «Бібліографія»; «Некрологи»; «Хроніка зборів Товариства гірничих інженерів та засідань науково-технічної комісії». Вони вміщували бібліографічні відомості про праці, присвячені Донбасу. Насамперед, це публікації Л. Лутугіна, Ф. Чернишова, Ч. Монковського та інших дослідників [2, 18].

Серед праць цього часу, присвячених краю, помітне місце посідає довідкова література, представлена різноманітними списками, довідковими книгами, адресними книжками, гірничо-промисловими покажчиками та іншими матеріалами. Заслуговують уваги такі довідкові видання, як адрес-календар «Весь Мариуполь и его уезд», «Справочная книга Екатеринославской епархии».

Видання «Весь Мариуполь и его уезд» вперше

побачило світ у 1910 р. Структурно адрес-календар складався з календарних відомостей, тобто: протестантського, римо-католицького та єврейського календарів; загальних довідкових відомостей: юридичних, залізничних, поштово-телеграфних, медичних, фінансових, торговельно-промислових та місцевих; огляду міста Маріуполь, переліку абонентів телефонної станції, відомостей про різні заклади міста. Містив покажчик і список торговельно-промислових фірм Маріуполя, а також додатки: план міста та перелік домовласників [3].

«Справочная книга Екатеринославской епархии» за 1908 р., крім відомостей про парафії, церкви, монастирі, мала абетковий покажчик прізвищ священнослужителів. З 1913 р. вона мала ще і розділ, де подавалася інформація про загальну кількість парафій, церков та священнослужителів. Щодо статистичних відомостей про парафії, церкви Донбасу, то вони були досить повними. Відомості стосувалися центру парафій, характеру місцевості, кількості парафіян, шкіл, промислових підприємств; церкви описувалися з усіма подробицями: кількість землі, розмір прибутку з неї, капітал та ін. Науково-допоміжний апарат видання складався з передмови, в якій наводилися джерела складання книжки, перелік скорочень, а також з абеткового переліку духівництва, абеткового переліку парафій [13].

На початку 20-х років ХХ ст. бурхливо розвивається шкільне краєзнавство, про що свідчать публікації щомісячного журналу Донецького губернського відділу народної освіти «Просвещение Донбасса». З самого початку заснування часопис мав рубрики: «Відділ краєзнавства» та «Бібліографія». На сторінках видання публікувалися рекомендації зі створення колекцій у шкільних музеях, проведення екскурсій, статті з методики краєзнавства, гурткової роботи в сільбудинках, огляди літератури з краєзнавства. Крім того, журнал публікував наукові статті з питань краєзнавства Донбасу. Так, номер 8 за 1923 р. містить працю дослідника С. Локтюшева «Доисторические культуры Юго-восточного района Донецкого бассейна», яка має значні підрядкові посилання [7].

На розвиток краєзнавчої бібліографії в ці роки помітний вплив справили «Материалы к библиографии Донецкого края» Ф. Максименка, що з'явилися на сторінках № 6–9 журналу «Просвещение Донбасса» за 1922 р. Перелік складався з таких розділів: «Загальні огляди краю» (йшлося, зокрема, про Бахмутський повіт у його межах до 1917 р. «Археологія – історія», «Етнографія»,

«Промисловість». На той час публікація Ф. Максименка була найбільш повним краєзнавчим бібліографічним джерелом, що складалося із 182 записів [9].

Важливу роль у розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу у 20-ті роки ХХ ст. відіграє «Наукове Товариство на Донеччині», що діяло у Луганську. Товариство заснували при Головнауці УРСР і одним із головних його завдань було всебічне вивчення Донбасу. Результати наукової діяльності відображалися в журналі «Радянська школа», у «Працях Наукового Товариства на Донеччині у м. Луганському», які виходили щорічно. У бібліографічному відділі «Праць...» постійно подавалася інформація про публікації науковців краю.

Таким чином, упродовж 1850–1920-х рр., краєзнавча бібліографія Донбасу пройшла етап свого становлення. У цей період мала місце еволюція форм існування краєзнавчої бібліографічної інформації від окремих бібліографічних відомостей у галузевих бібліографічних покажчиках до бібліографічних списків. Щодо галузевих покажчиків, то вони відрізнялися сталою структурою: систематичний покажчик статей та абетковий покажчик авторів, допоміжні покажчики і відсутність анотацій. Також мала місце деталізація розкриття змісту матеріалів, які входили до покажчиків. Разом з тим, краєзнавчій бібліографічній діяльності бракувало спеціалізованого закладу, вона часто мала фрагментарний характер і визначалася загалом інтересами науковців та фахівців, котрі опікувалися дослідженням краю. Найбільше гальмували процес становлення краєзнавчої бібліографії Донбасу відсутність сконцентрованого в одному місці краєзнавчого масиву документів та гострий дефіцит бібліографічних фахівців. Серед переваг краєзнавчих бібліографічних посібників початкового етапу слід назвати повноту матеріалів, глибину розкриття змісту. Створені в ті роки краєзнавчі покажчики літератури про Донбас становлять не тільки науковий інтерес, а й велику практичну цінність.

Якісно новий етап розвитку краєзнавчої бібліографії, у т. ч. і Донбасу, знаменувала собою підсумкова праця Ф. Максименка «Матеріяли до краєзнавчої бібліографії України, 1847–1929...». Це видання має більш складну структуру. Крім розділів, матеріал розташований тут і по підрозділах. Автор також подає відомості про місцеві періодичні видання, покажчики до них. Науково-допоміжний апарат складається з таких покажчиків: «Указатель авторов, редакторов и ре-

цензентов», «Список местных периодических изданий» [8]. Фахівці вважали працю патріарха української бібліографії ХХ ст. Ф. П. Максименка «Матеріяли до краєзнавчої бібліографії України, 1847–1929...» вищим досягненням української краєзнавчої бібліографії 20–30-х рр. [5].

Саме у 30-х роках ХХ ст. на Донбасі почала складатися система краєзнавчих бібліографічних посібників. До їх підготовки долучалися як окремі особи (вчені-краєзнавці), так і колективи науковців. Дедалі помітнішу роль у краєзнавчій бібліографічній діяльності цього часу починають відігравати обласні бібліотеки краю. Вони приступають до поточної реєстрації усієї краєзнавчої літератури, створення картотек універсального характеру. Пріоритетними завданнями краєзнавчої бібліографічної діяльності бібліотек стають: забезпечення максимально повного виявлення, обліку та систематизації літератури про край; допомога місцевим органам влади, підприємствам, установам, науковим закладам у вивченні та розробленні питань розвитку виробничих потужностей областей, їх економіки і культури засобами краєзнавчої бібліографії. Також мало місце бібліографування місцевих періодичних видань.

Для післявоєнного періоду розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу характерним є зростання кількості рекомендаційних бібліографічних посібників. Вони були присвячені в основному питанням історії міст Донбасу, їх революційному минулому, подвигам земляків у роки Великої Вітчизняної війни. У цей час Донецька обласна бібліотека ім. Н. К. Крупської започатковує серію рекомендаційних бібліографічних посібників: «Герои гражданской войны», «Наши знатные земляки», куди виходили як рекомендаційні бібліографічні списки, так і пам'ятки читачеві.

З часом Донбас стає територією, де державним апаратом насаджується так звана «соціалістична культура» у чистому вигляді. Тобто культурна політика стимулювала трудовий ентузіазм робітників, забезпечувала лояльність людей до політики правлячої партії. Саме це засвідчує тематика рекомендаційних покажчиків малих жанрів, яка була пов'язана з розвитком промисловості, трудовими подвигами працівників підприємств краю тощо.

Подальший розвиток краєзнавчої бібліографії Донбасу ознаменувався початком формування підсистеми науково-допоміжної бібліографії. Це було обумовлено створенням у 1965 р. Донецького наукового центру АН УРСР, який мав сприяти роз-

ширенню теоретичних і прикладних досліджень у галузі фізики, хімії, математики, біології, економіки. У зв'язку з цим заслуговує уваги покажчик наукової бібліотеки Донецького інституту економіки промисловості «Економика промышленности Донбасса», укладений разом з Донецькою обласною науковою бібліотекою ім. Н. К. Крупської. Згодом він стає продовжуваним виданням. Перший випуск покажчика вміщував бібліографічні відомості про книжкові видання, журнали, статті із наукових збірок та інші матеріали, присвячені економіці Донбасу [20]. Матеріал був систематизований за галузями економіки і згрупований у розділи. Найбільшим за обсягом розділом виявився «Паливна промисловість», який крім того мав підрозділи. Як відзначали укладачі, весь матеріал вдалося проглянути *de visu*. Покажчик частково був анотований, до того ж анотації мали пояснювальний характер.

У цей час виходять також науково-допоміжні поточні покажчики, які інформують читачів про нову краєзнавчу літературу – «Література о Луганской области», «Новые книги о Донецкой области, поступившие в Донецкую государственную областную научную библиотеку им. Н. К. Крупской». Наукові бібліотеки краю починають обліковувати праці професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів.

У 60-ті рр. продовжувала формуватися підсистема краєзнавчої рекомендаційної бібліографії. З'являються однотипні бібліографічні покажчики: «Они защищали Родину», «Имени героев», «Трудовой подвиг Донбасса в художественной литературе» тощо. Крім того, характерним для цього періоду є поява комплексних рекомендаційних покажчиків, присвячених краю, зокрема таких, як «Книги о нашем крае». Згадане десятиріччя ознаменовано початком випуску універсальних рекомендаційних посібників, наприклад, «Что читать про ... область». Вони відображали літературу за невеликі проміжки часу, 10–15 років. З'являлися подібні посібники і про окремі міста.

Серед літературної бібліографії найбільший інтерес становить зведений бібліографічний покажчик «Писатели Луганщины» [11]. Його поява була зумовлена підвищеним читацьким інтересом до творчості письменників краю. На відміну від попередніх видань Луганської обласної бібліотеки ім. О. М. Горького, цей посібник мав вже науково-допоміжний апарат, містив короткі біографічні довідки та бібліографічні відомості про творчий доробок членів Спілки письменників, які мешкали

і працювали в Луганській області. Крім того, краєзнавча літературна бібліографія цих років була представлена тематичними рекомендаційними посібниками. Насамперед це «Донбасс в художественной литературе», «Луганщина в стихах и песнях». Тематичні покажчики художньої літератури про край уклалися на загальних для тематичної літературної бібліографії засадах. До покажчиків включалися найбільш цінні у художньому сенсі твори. Анотації містили відомості, які характеризували авторів, їх творчість.

Саме у цей час Ворошиловградська обласна бібліотека ім. О. М. Горького починає випускати поточні бібліографічні списки краєзнавчого змісту «Ворошиловградщина на страницах союзных и республиканских газет». Списки мали короткі анотації, авторів і назви статей у них розташовували за алфавітом. З часом до цієї справи долучається і Донецька обласна бібліотека ім. Н. К. Крупської своїми списками «Донецька область на страницах периодической прессы».

У 70-ті рр. підсистема рекомендаційної бібліографії набуває свого подальшого розвитку. Започатковується серія коротких рекомендаційних списків «Молодым о родном крае». Серія знайомила з історією краю, його економікою, культурою, бойовими та трудовими традиціями, з природними багатствами. Зусиллями обласних наукових бібліотек, наукових бібліотек науково-дослідних установ, бібліотек вищих навчальних закладів продовжує формуватися підсистема науково-допоміжної краєзнавчої бібліографії. Вона поповнюється універсальними покажчиками такими, як «Библиографический указатель литературы о Ворошиловградской области за 1971 год», тематичними, присвяченими природним ресурсам, історії міст і сіл краю, мистецтву Донбасу.

80-ті рр. позначені активізацією роботи з ретроспективного бібліографування. Виходить друком фундаментальна науково-допоміжна бібліографічна праця у двох частинах, присвячена вітчизняній літературі з флори та фауни Донбасу. Матеріал, представлений в ній, відбиває більш ніж сторічний період з 1860-го по 1970 р. і містить бібліографічні відомості про окремі книги, статті з наукових збірок, журналів, а також тези доповідей, автореферати дисертацій. Публікації, представлені у покажчику, були присвячені загалом дикій флорі степових та лісових заповідників, штучних лісонасаджень узбережжя Азовського моря, степових водоймищ й річок Донбасу, а також безхребетним і хребетним тваринам усіх природних зон краю [1, 19].

Таким чином, другий етап (30–80-ті роки ХХ ст.) розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу був пов'язаний з формуванням системи краєзнавчих бібліографічних посібників. Найбільша продуктивність краєзнавчої бібліографічної діяльності у Донбасі припадає на 60-ті роки ХХ ст., коли наукові бібліотеки вишів, НДІ, обласні бібліотеки починають активно видавати бібліографічні посібники. Домінували науково-допоміжні покажчики літератури про край (галузеві, тематичні, біобібліографічні посібники) та рекомендаційні (тематичні, персональні). Крім того, у цей час удосконалюється методика бібліографування. Посібники поступово складнішають структурно, відбивають доволі значний матеріал за великі проміжки часу, стають анотованими.

Початок 90-х років ХХ ст. був пов'язаний із докорінними змінами в політичному та соціально-економічному житті українського суспільства. Відповідно змінювалась і краєзнавча бібліографічна діяльність на Донбасі. У бібліотеках краю починають активно впроваджуватися сучасні інформаційно-комунікаційні технології, що, цілком природно, вплинуло на створення та функціонування краєзнавчих бібліографічних ресурсів. З'являються нові жанри бібліографічних посібників, створюються краєзнавчі бібліографічні бази даних, електронні каталоги. Поступово змінюється тематика посібників, особливо це стосується рекомендаційної бібліографії. Виходять друком посібники, присвячені духовним витокам, історії та культурі українського народу.

У цей час значно зростає обсяг краєзнавчих видань, продовжують виходити універсальні науково-допоміжні покажчики, що містять нову літературу про край, хоча більша частина посібників – це тематичні та біобібліографічні. Щодо тематики, то вона відбиває історію, культуру, літературу краю, а біобібліографічні посібники традиційно присвячені ювілейним датам науковців, літераторів, діячів культури та мистецтв.

Краєзнавча літературна бібліографія Донбасу 90-х років ХХ ст. представлена численними розгорнутими персональними посібниками, ретроспективними покажчиками, біобібліографічними словниками, які відбивають життя та творчість місцевих літераторів. Крім того, розгортається непрофесійна бібліографічна діяльність краєзнавців, науковців-літературознавців. Прикладом може слугувати покажчик Н. Л. Юган, присвячений видатному етнографу, фольклористу, лексикографу В. Далю, виданий у 2007 р. Луганським

національним університетом ім. Т. Шевченка. Покажчик складається з 10 розділів з підрозділами. До нього ввійшли бібліографічні відомості про 1872 документи. Він містить відомості про В. Даля, його літературні твори, наукові праці, листування з сучасниками, а також інформацію про дослідження, які стосуються різних напрямів діяльності відомого вченого-дослідника [21].

У 2008 р. Н. Л. Юган видає бібліографічний покажчик «В. И. Даль: биография и творческое наследие», який є продовженням роботи зі збирання та систематизації матеріалів про життя, діяльність та творчість В. І. Даля [22]. При підготовці покажчика авторка використала багато бібліографічних джерел, у т. ч.: бібліографічний покажчик «История русской литературы XIX века» (М., 1962) під редакцією К. Д. Муратової, електронний бібліографічний покажчик РДБ «Владимир Иванович Даль. Жизнь и творчество» (уклад. О. Г. Горбачова), електронний покажчик ЛОУНБ ім. О. М. Горького «Гордость земли Луганской: к 205-летию со дня рождения В. И. Даля», а також численні прикнижкові та пристатейні бібліографічні списки. Видання містить бібліографічні відомості про художні твори, наукові праці В. І. Даля, монографії, статті, науково-популярну літературу та матеріали, представлені в підручниках та навчальних посібниках. Його авторка однією з перших зробила спробу зібрати і систематизувати архівні, рукописні матеріали, які стосуються В. І. Даля. Посібник має науково-допоміжний апарат: іменний покажчик авторів, укладачів, редакторів тощо.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити такі висновки. Краєзнавча бібліографія Донбасу у своєму еволюційному розвитку відображала характерні риси соціально-економічного та історико-культурного розвитку краю. З другої половини ХІХ ст. розпочалося становлення краєзнавчої бібліографії Донбасу. Цей її перший етап (1850–1920-ті рр.) був пов'язаний з науковим дослідженням краю, у т. ч. з розвідкою корисних копалин. І якщо на початку цього періоду важливе місце серед покажчиків про Донбас займають покажчики змісту галузевих наукових видань, то в наступні роки видаються бібліографічні списки краєзнавчих видань. Специфіка становлення краєзнавчої бібліографії Донбасу була зумовлена, насамперед, краєзнавчими потребами науковців, фахівців виробничої сфери (гірничих інженерів, геологів, гірнопромисловиків). Крім того, Донбас завжди був промислово переважаним регіоном, що безумовно вплинуло на тематику та

галузеву належність краєзнавчих бібліографічних посібників.

Упродовж другого етапу (30–80-ті роки ХХ ст.) склалася система посібників краєзнавчої бібліографії Донбасу, яка має особливості, зумовлені, насамперед, техногенним перевантаженням краю, нерозвиненою соціальною інфраструктурою, відсутністю культурних традицій внаслідок міграційних процесів, а також русифікацією населення. З 30-х років ХХ ст. краєзнавчою бібліографічною діяльністю починають активно займатися обласні бібліотеки краю. Також для цього періоду характерним є те, що поступово удосконалювалася методика бібліографування і, починаючи з 60-х років ХХ ст., з'являється високоякісна бібліографічна продукція наукових бібліотек краю.

Третій, сучасний, етап розвитку краєзнавчої бібліографії Донбасу характеризується появою нових форм представлення краєзнавчої бібліографічної інформації – електронних. Це перш за все електронні аналоги друкованих бібліографічних видань, електронні краєзнавчі бібліографічні покажчики та краєзнавчі фактографічні бази даних. Крім того, має місце непрофесійна бібліографічна діяльність. Сьогоднішнім бібліографічним посібникам притаманні як значний обсяг представлених матеріалів, так і досконала методика бібліографування.

Список використаної літератури

1. Библиографический указатель отечественной литературы по фауне Донбасса: (1860–1970 гг.) / ДонГУ. – Донецк : ДонГУ, 1987. – 71 с.
2. Бутлеров Ю. И. Указатель статей журнала Известий общества Горных инженеров и других печатных трудов Общества за 25 лет (со времени основания Общества в 1886 по 1911 год) : изд. Об-ва Горных инженеров / Ю. И. Бутлеров. – СПб. : Тип. П. П. Сойкина, 1912. – 60 с.
3. Весь Мариуполь и его уезд : адрес-календарь : изд. С. А. Копкина. – Мариуполь : Тип. С. А. Копкина, 1910. – 166, XVII с., 1 л. план.
4. Каталог изданий Геологического комитета : изд. Геологич. комитета. – Л., 1929. – 23 с.
5. Корнейчик І. І. Славний шлях: до 70-річчя Ф. П. Максименка / І. Корнейчик // Бібліотекознавство та бібліографія. – 1968. – Вип. 6. – С. 146.
6. Куромія, Гіроакі. Свобода і терор в Донбасі: укр.-рос. прикордоння, 1870–1990-і рр. ; пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеєв ; наук. рец. Г. Немиря. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с. : іл. – Бібліогр.: с. 483–493.
7. Локтюшев С. Доисторические культуры Юговос-

точного района Донецкого бассейна : археологич. очерк / С. Локтюшев // Просвещение Донбасса. – 1923. – № 8. – С. 61–67.

8. Максименко Ф. П. Матеріяли до краєзнавчої бібліографії України: (1847–1929) : список бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей УСРР, Бессарабії й Криму / Ф. П. Максименко. – К. : Всенар. Б-ка України при Всеукр. АН, 1930. – 264 с.

9. Максименко [Ф.] Матеріали к библиографии Донецкого края (преимущественно Бахмутского уезда) / [Ф.] Максименко // Просвещение Донбасса. – 1922. – № 6–9.

10. Моргенштерн И. Г. Информационный и книжный мир. Библиография : избр. / И. Г. Моргенштерн. – СПб. : Профессия, 2007. – 440 с.

11. Писатели Луганщины : библиогр. указатель / Луган. обл. упр. культуры, Луган. обл. б-ка им. А. М. Горького ; сост. Г. Г. Табачникова. – Луганск : Донбасс, 1968. – 43 с.

12. Попов И. И. Семидесятилетие Горного Ученого комитета и «Горного журнала» / И. И. Попов. – СПб. : Тип. П. П. Сойкина, 1900. – 12 с.

13. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. – Екатеринослав : Тип. С. И. Барановского, 1914. – VIII, 488 с.

14. Указатели к Известиям Геологического комитета: с 1882 по 1914 г. (включ.) / Н. Ф. Погребов, Н. И. Берлинг. – СПб., 1915.

15. Указатель статей «Горного журнала» с 1825 по 1849 год, состоящий из систематического указателя статей и алфавитного указателя авторов / сост. Р. Кемпиньски. – СПб. : Тип. Императ. Акад. наук, 1850. – 350 с.

16. Указатель статей «Горного журнала» с 1849 по 1860 год / сост. И. Штильке. – СПб. : Тип. И. Огрызко, 1861. – 285 с.

17. Указатель статей «Горного журнала» с 1860 по 1869 год / сост. Д. Планер. – СПб. : Тип. В. Демакова, 1871. – 239 с.

18. Указатель статей «Известий общества Горных инженеров», с основания общества в 1887 году по 1900 год / сост. Н. Версилов, горн. инж. – СПб.: типо-литография Я. Левенштейна, 1900. – 59 с.

19. Флора Донбасса : указатель отечественной литературы за 1860–1970 гг. / ДонГУ ; сост.: Н. М. Ломакина, Г. П. Саммель. – Донецк : ДонГУ, 1985. – 67 с.

20. Экономика промышленности Донбасса: (1963–1967 гг.) : библиогр. указ. / Ин-т экон. пром-ти АН УССР, Донец. обл. науч. б-ка им. Н. К. Крупской. – Донецк, 1969. – 172 с.

21. Юган Н. Л. В. И. Даль: биография и творческое наследие : библиогр. указ. (1950–2007) / Н. Л. Юган. – Луганск : Альма-матер, 2007. – 231 с.

22. Юган Н. Л. В. И. Даль: биография и творческое наследие : библиогр. указ. – В 2-х ч. / Н. Л. Юган ; гос. учредж. «Луган. Нац. Ун-т имени Тараса Шевченко». – Луганск : ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2008. – Ч. I, II.